

Molitve i rituali u Katanovu djelu De agri cultura

Berić, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:351921>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Diplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Monika Berić

Molitve i rituali u Katonovu djelu De agri cultura

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Diplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Molitve i rituali u Katonovu djelu *De agri cultura*

Diplomski rad

Student/ica:

Monika Berić

Mentor:

Dr. sc. Milenko Lončar

Komentor:

Dr. sc. Zvonko Liović

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Monika Berić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Molitve i rituali u Katonovu djelu De agri cultura** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. rujna 2018.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Životopis Marka Porcija Katona.....	2
3. O djelu De agri cultura.....	4
4. Rimska poljoprivredna magija.....	6
4.1 Podjela magije.....	10
4.2 Rimska čaranja i molitve.....	11
5. Katon i poljoprivredna magija.....	13
5.1. Stil i jezik u djelu De agri cultura.....	14
5.2. Pojmovi vezani za molitve i rituale.....	15
6. Molitve i rituali u djelu De agri cultura.....	16
7. Zaključak.....	26
8. Literatura.....	28
Sažetak.....	29
Abstract.....	30

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada su molitve i rituali u djelu ili poljoprivrednom priručniku *De agri cultura* (O poljodjelstvu) Marka Porcija Katona. Razlog odabira ove teme leži u zanimljivoj uzajamnoj povezanosti tehničkog priručnika kao konkretne i stvarne upute za obradu zemlje među kojima se nalaze nadnaravna vjerovanja i običaji. Cilj je prikupiti i analizirati molitve i rituale koji se nalaze u ovom djelu. Predmet analize uključuje tematski zasebno područje magije od deset zapisanih molitvi i rituala koji se preporučuju rimskim poljoprivrednicima u različitim situacijama vođenja imanja. Postavlja se pitanje upotpunjava li se nedovoljno znanje i iskustvo o agronomiji pomoću nadnaravnih molitvi ili se molitvom nada boljem urodu zemlje koji dovodi do bogatstva i moći vlasnika imanja.

Postoji nekoliko vrsta rituala i molitvi, a tiču se vremena, zdravlja stoke i životinja, plodnosti tla, dobrobiti kućanstva pa čak i hrane.

U prvom poglavlju nalazi se životopis Marka Porcija Katona koji, između ostalog, u velikoj mjeri pokazuje povezanost njegovog stila života sa stilom pisanja djela *O poljoprivredi*. Drugo poglavlje daje podatke o djelu *De agri cultura* kojemu se pripisuje status najstarijeg sačuvanog proznog latinskog djela. Nastalo je oko 160. god. pr. Kr. u Drugom ili arhajskom razdoblju u kojemu se očituje veliki grčki utjecaj, a budi se želja za nastajanjem izvorne rimske književnosti. Središnji dio uvodi u problem definiranja magije i rituala rimskih poljoprivrednika, unatoč tome što se molitve i zazivi nalaze u svakom razdoblju Rimske povijesti i kako objašnjava Plinije (28.10-11) održano je vjerovanje u moć ritualnih riječi i u javnom i u privatnom životu (Hickson 1993: 1). Jezik ima moć privući pozornost ljudi, a jezik molitvi i rituala privlači pozornost bogova. U petom poglavlju daju se smjernice i važni pojmovi bitni za razumijevanje molitvi u samom djelu *De agri cultura*. Potom slijedi prikaz molitvi na latinskom jeziku, te njihova analiza i interpretacija. Na kraju ovog rada prikazuje se međusobna i neraskidiva povezanost između poljoprivrede i molitvi. Zaključak donosi odgovor na pitanje zašto su i za koga su poljoprivrednici uvrštavali molitve i zazive u svoje knjige.

2. Životopis Marka Porcija Katona

Najbolji i najkraći opis Katonova života dao je M. Divković (2006: 172) u svome rječniku: „kao strog sudac čudorednosti i gorljiv branič starorimske discipline, protivnik svake novotarije (n. pr. grčkoj knjizi i filozofiji), i kao neprijatelj Kartage poznat“.

Marko Porcije Katon (*Marcus Porcius Cato*) bio je rimski vojskovođa, konzul, političar i pisac. Rođen je 234. godine prije Krista u gradu Tuskulu, pokrajina Lacij, nekoliko kilometara udaljenom od Rima, u staroj plebejskoj obitelji. Da bi ga se razlikovalo od njegova praunuka Katona Mlađeg, zvalo ga se *Orator*, *Censor*, *Sapiens*, *Priscus* ili *Cato Maior*. Mladost je proveo na očevom imanju blizu Reate u Sabinskoj pokrajini. Prema Hooperu (1934: 9) ovdje je stekao onu jednostavnost, štedljivost, iskrenost, strogoću i patriotizam po kojima je kasnije, od starijih generacija bio prepoznat kao utjelovljenje starih rimskih vrlina. Nadalje, prema Plutarhu, zbog svoje lukavosti dodijeljeno mu je prezime *Cato* (*catus*, adj. lukav) na mjesto ranijeg *Priscus*. Ljubav prema zemlji i poljoprivredi koja se u njemu rodila još u mladosti ostala je prisutna kroz cijeli njegov život, iako nije bio zagovornik poljoprivrednih zakona Sabinjskog poljoprivrednika.

U Katonovoj obitelji svi su sudjelovali u vojnoj službi pa je tako i on sam ušao u vojsku sa 17 godina. S prekidima je služio u Drugom Punskom ratu. Prošao je sve činovničke položaje u upravi Republike, cijeli *Cursus honorum*; bio je kvestor na Siciliji i u Africi 204. god. pr. Kr., edil 199. god. pr. Kr., pretor na Sardiniji 198. god. pr. Kr., konzul 195. god. pr. Kr. u Hispaniji, svojoj provinciji i cenzor 184. god. pr. Kr. Pridružio se Tiberiju Semproniju kao njegov poručnik u ekspediciji na Trakiju. 191. god. pr. Kr. s Manijem Acilijem Glabrijem krenuo je u Grčku protiv Antioha III. Velikog kao vojni tribun. Kao zapovjednik rimske vojske u Hispaniji tijekom svog konzulata odlučno je krenuo u borbu protiv pobunjenih plemena koje je kasnije pobijedio i ostao zapamćen po okrutnosti prema poraženim neprijateljima. Tako je prikupio mnogo iskustva i znanja o ekonomskim i političkim prilikama.

Uvijek je bio aktivan u političkim događanjima i tu je pokazao svoju tvrdoglavost i snažno protivljenje plemstvu zbog rastrošnog života i velikog prodora grčke kulture u Italiju. Međutim, ironija sudbine je takva da je Katon 204. bio doveo Enija u Rim, koji će svojim Analima pridonijeti da se u rimskoj književnosti ustali tip grčkog epa i

heksametra (Vratović 1974: 230). Njegovi brojni govori, pravni i politički, odišu rječitošću, ozbiljnošću i ostrim jezikom, no s dozom hvalisavosti i uskogrudnosti (Hooper 1934: 10). Upravo zbog svoje snage i ozbiljnosti s kojom se prijavio na dužnosti cenzora dobio je naziv *Censorius*.

175. god. pr. Kr. poslan je na službenu dužnost u Kartagu i otada je osjećao toliku mržnju prema Kartazanima da se zalagao za daljnji rat protiv Kartage, koja se tek oporavljala od posljedica Puskog rata. Glavne svoje napade usmjerio je prema Scipionu Mlađemu koji je podupirao širenje grčke kulture. Poznat je po tome što je svaki svoj govor u senatu, neovisno o temi rasprave, završavao riječima *delenda est Carthago*. Katonove riječi postale su politika senata jer je uočio opasni procvat Kartage, međutim 149. god. pr. Kr. Katon umire i počinje Treći punski rat.

Osim vojnog i političkog života, u kojem je cijeloga života optuživao i osuđivao svoje sugrađane, pripada mu važno mjesto i kao govorniku i kao književniku. Začetnik je rimskog proznog izraza, osobito poznat po govorima kojih je, prema Ciceronu, bilo preko 150, no oko 80 je sačuvano samo djelomice. Prvi je pisac u rimskoj književnosti koji je svoje govore objavljivao, ujedno je i pisac najstarijega proznog spisa koji nam je iz rimske književnosti potpuno očuvan (Vratović 1974: 230). Zbog toga ga se smatra utemeljiteljem latinske proze. U govorima, kao i u ostalim djelima, ovaj protivnik grčkog utjecaja odbacivao je novosti i kvalitete koje su u rimskoj književnosti i nastale zahvaljujući grčkom utjecaju. Tvrdoglavi Katon prikrivao je svoje poznavanje grčkih retoričkih pravila iza grube proze i lapidarnog stila kao plod svjesne stilizacije, ističući svoj uski patriotizam nasuprot filhelenstvu Scipiona (Flašar 1986: 137). Naposljetku, kako je rekao Ciceron, Katonov život je u potpunosti odgovarao njegovim govorima. Poznato je da je Katon sastavio zbirku izreka *Apophthegmata* ili *Dicta Catonis*. Glavnim djelom od njegovih prozних spisa smatra se historiografsko djelo *Podrijetla* (*Origines*), koje je obuhvaćalo rimsku povijest od osnutka Rima i drugih italskih gradova do piščeva doba. Za svog sina napisao je enciklopediju korisnoga znanja, poznata pod imenom *Pouke sinu Marku* ili *Knjige posvećene sinu Marku* (*Praecepta* ili *Libri ad Marcum filium*) koja je kasnije poslužila nastanku anonimne zbirke *Katonovi dvostihovi* (*Disticha Catonis*) pisana u parovima heksametara, a ne u elegijskim distisima (Vratović 1974: 230). Katon je sam obrazovao svoga sina, iako je u kući imao roba, Grka, koji je mogao preuzeti taj posao kojeg su ionako činili grčki robovi. Da bi se mogao suprotstaviti grčkom nauku, a i retorici, prvo je morao

poznavati grčke knjige. Njegov osnovni stilistički pristup „*rem tene, verba sequentur*“ pokazuje da se nije oslanjao na pravila i formu pisanja. Od njegova književnoga rada u cijelosti je sačuvano samo djelo *O poljodjelstvu (De agri cultura)*, najstarije sačuvano prozno djelo rimske književnosti.

3. O djelu *De agri cultura*

Samo je jedno Katonovo djelo u potpunosti očuvano i ono je ujedno najstariji prozni spis rimske književnosti: *O poljodjelstvu (De agri cultura)*. Zbog forme, namjene i stila pisanja, jedva ga se može ubrojiti u književnost (Vratović 1974: 230). Često ga se naziva poljoprivrednim priručnikom. Djelo je nastalo u Katonovoj dubokoj starosti, napisano u izrazito arhaičnom, narodno grubom tonu i stilu gdje se ocrtavaju izrazi zakonskih odredbi (Flašar 1986: 139). S obzirom na prikaz žive slike italskoga poljodjelstva u 2.st. pr. Kr., detalja starih običaja i praznovjerja, ostaje kao spomenik kulture i načina života ondašnjih ljudi.

De agri cultura omogućava čitatelju uvid u sve vrste uputa za brigu imanja, koje je Katon pisao za osobne svrhe ili kao pomoć prijateljima i susjedima (Hooper 1934: 13). Katonov cilj prilikom pisanja ovog djela bio je podučiti budućeg kupca imanja kako steći najveću dobit (Sanader 1995: 98). Upute su napisane iz vlastitog iskustva autora s namjerom da praktični poljoprivredni priručnik sadrži sve vrste autoritativnih uputa vlasniku imanja.

Djelo je tijekom vremena preživjelo razne izmjene i dopune pa su na taj način njegova izvornost i kompozicija oštećeni. Unatoč nepovezanim temama, slučajnom rasporedu poglavlja i težini interpretacije, djelo se može čitati. Kompozicija djela ili priručnika sastoji se od kratkog uvoda za kojeg se smatra da nije dobro uklopljen među ono što slijedi jer Katon pomoću mudrih misli koristi poljoprivredu kao oružje protiv lihvara i trgovine (Sciarrino 2011: 142). Ostatak teksta podijeljen je na 162 poglavlja s raznim uputama o poljoprivredi, liječenju i prehrani do zakonskih odredbi i ritualnih zaziva. U nekim izdanjima nalaze se naslovi kaputa, dodani od kasnijih izdavača.

Prva 22 kaputa bave se temama nabave, lokacije, upravljanja i proširenja već postojećeg imanja. Od 22. do 53. kaputa Katon opisuje poljoprivredne poslove kao što

su berba grožđa i maslina, obrezivanje i presađivanje loze i razne proljetne i ljetne poslice. Treći dio, od 69.-130. kaputa uključuje liječničke i veterinarske savjete, kao i upute za pravljenje kruha i kolača. Zadnji dio je sastavljen od raznih materijala kao što su predlošci ugovora o radu, podatci gdje kupiti odjeću i opremu, savjeti nadgledniku imanja te zazivi i molitve bogovima i naposljetku ostatak recepata za kupus, kolače i šunku (Sciarrino 2011: 142).

Osim što je skupljanje slučajnog materijala i gomilanje raznih uputa glavno obilježje ovog djela, ponavljanje nekih savjeta daje još veći utisak i potvrdu neorganiziranosti djela. Npr., upute za raslojavanje drveća su dane u 51. i 52. kaputu i ponovno su ponovljene u 133. kaputu (Sciarrino 2011: 142).

Tako u svoje djelo Katon uključuje savjete kupcu da je najisplativije kupiti imanje srednje veličine na kojem se proizvodi vino ili ulje. Dalje, podučava na koji se način može doći do najveće dobiti iz prodaje vina, ulja, žita, kože i vune. Zahtjeva veliku štedljivost i upozorava na prodaju potrošnog inventara u koji su ubrojani robovi. Oni trebaju biti najviše iskorišteni pa Katon daje primjere kako postići njihovo iskorištavanje do krajnjih granica. Osim poslova, nabraja i inventar koji je potreban za vođenje maslinika, vinograda, dijeli mnoge savjete kako hraniti robove, stoku, kako liječiti stoku, kako nadzirati proizvodnju ulja ili vina te naposljetku kako dobro prodati poljoprivredne proizvode. Kao domaćin imanja daje razne recepte slastica, narodne recepte za liječenje raznih bolesti te molitve i zazive za održavanje i poboljšanje istih (Sanader 1995: 98- 99).

4. Rimska poljoprivredna magija

U današnjem društvu već postoji opći dogovor da diskretna kategorija kao magija postoji, ali postoji problem definiranja magije i postavljanja granica u takvoj kategoriji (Ager 2010: 7). Gdje magija prelazi u religiju ili u znanost? Kako bi trebalo razlikovati ovakve vrste aktivnosti? Sporne su granice između ovih aktivnosti, a definicija magije se mijenja s promatračem i s okolnostima, zato Ager (2010: 7) govori da je najbolje odlučiti mogu li se pojedini slučajevi analizirati kao magijske pojave.

Postavlja se pitanje koje je potrebno za ovaj rad, a to je što bi trebalo biti uključeno u proučavanje rimske poljoprivredne magije. Polazi se od premise da rimska agrikultura uključuje elemente koji se s pravom mogu smatrati magijom, ali kako odrediti i raspraviti o takvom djelovanju?

Primjer je Katonova pjesma za izlječenje iščašenog uda - većina ljudi bi se mogla složiti da je u pitanju magija, iako ne bi znali objasniti zašto. Ta molitva se sastoji od upotrebe predmeta (prepolovljena zelena trska i nož) preko ozlijeđenog dijela tijela i recitacije pjesme s nerazumljivim riječima (*De agri. 160*). Čak i ako bi se ovdje izostavila pretpostavka da ovo pripada magiji, svakako bi se pokazalo da je nešto „te vrste“.

Mnogo uroka u poljoprivrednim priručnicima nije u pravom smislu magija. Npr. je li napitak koji je dan bolesnom volu magija ili farmaceutski lijek? Ili ako su u receptu navedeni sastojci poput soli i tamjana, biljaka i gorućeg ugljena, sve izmjereno u količini broja 3 -3 zrna soli, 3 lovorova lista, 3 lista poriluka, 3 češnjaka, 3 zrna tamjana, 3 stabljike Sabinske trave, 3 lista rutvice, 3 stabljike bljuštca, 3 sjemenke bijelog graha, 3 žaruća ugljena i 3 doze vina. Katon daje upravo takav lijek, a ne spominje ništa neobično oko toga (*De agri. 70*). Zbog nejasnih granica pojma „magija“ događaji i pojmovi poput čini, lijekova, tehnologije, vjerskih pravila, molitvi, proricanja, predviđanja vremena, itd. su potisnuti u pukotine ove discipline.

Magija se može definirati kao aktivnost koja je praktično namjeravana bez očitog slijeda događaja da bi se objasnilo zašto je navodno učinkovita ili, naturalističkom teorijom objašnjena, zašto funkcionira kao takva, iako se čak mogu predložiti i nadnaravna objašnjenja (Ager 2010: 8).

Naziva se praktičnom aktivnošću jer izvršitelj vjeruje da će postići određeni cilj nakon izvođenja, odnosno onoga što je napravio, a to može biti bacanje prokletstva na nekoga ili izazivanje zaljubljenost, na primjer.

Religija se u ovom slučaju razlikuje utoliko jer su skup vjerovanja i praktičnih aktivnosti izvršeni bez očekivanja određenog i konkretnog cilja. Ti ciljevi su neodređeni, kao što je na primjer održavanje dobrog i ispravnog odnosa između čovjeka i Boga.

Pojam magije kao aktivnosti usmjerene na cilj bio je metoda razlikovanja od religije, ali i metoda pripajanja znanosti (Ager 2010: 9 prema Malinowski 1948: 20-1, 88). A kako je poznato, sami Rimljani su smatrali da je uvijek bila aktivnost koja je morala rezultirati nekim ciljem.

Idući primjer shvaćanja magije opisuje Malinowski koji kaže da magija uskače tamo gdje je svakodnevna tehnologija nedovoljna (Malinowski 1948: 30-32). Ideja da magija ispunjava potrebu širenja tehnologije društva izvan onoga što promatranje može empirijski dokazati kao djelotvorno, ako ne i nužno zamijeniti, može biti koristan način gledanja na ono što ljudi grupiraju u aktivnosti za koje očekuju praktični učinak (Ager 2010: 10 prema Tambiah 1990: 72). Ukratko, bilo da je istina da magija ima praktičnu korist ili ne, poljoprivrednici u velikoj mjeri smatraju magiju kao praktičan savjet za suočavanje s lošim vremenom ili bolesnim životinjama. Iako kod poljoprivrednika magija nužno ne rješava složenije probleme, za koje inače nemaju rješenja, umjesto toga postoje znanstveno provjereni pristupi koji se često ne razlikuju od magije.

Među metodama koje poljoprivrednici nude za rješavanje kukaca iz vrta su tekući pripravci i masti koje se primjenjuju na zahvaćene biljke. Sastojci ovih preparata su za današnje vrijeme začuđujući, poput kravljeg izmeta ili češnjaka, i pomalo neobični kao žablja krv, izmet šišmiša i žuč guštera. Ove dobivene tekuće preparate treba nanijeti na alate kojima se biljke obrezuju. Zatim baciti čari na biljke, pomoću vijenca od bršljana ili amuleta određene ribe; postaviti ili zakopati stvari na zahvaćeno područje (Ager 2010: 10). Dok za to danas postoji sprej za kukce. Upravo zato se postavlja pitanje što se iz ovih primjera može nazvati znanstvenim, a što magičnim.

Može se pokušati uspostaviti valjana psihološka podjela: djelovanje za koje izvođač smatra da će biti učinkovito zbog zakona prirode je znanost, dok su djelovanja za koja smatra da su zaslužni bogovi, duhovi i ostale nadnaravne sile su magija.

Djelovanja pod utjecajem magije trebala su izazvati istu opipljivu korist kao ostale tehnike uzgajanja. Ako se izjalovi ideja kako korisnici magije očekuju iste rezultate i obećanu korist, postaje sumnjiva za ostalu antičku magiju koja se sastoji od ritualnih djelovanja. U magijskim priručnicima čari povećavaju određenu mogućnost neuspjeha, što znači da magija koja nije postigla određeni cilj bila je prepoznata i bila je nepoželjan ishod; zato se nude alternativne metode pokušavanja sve dok konačni cilj nije postignut (Ager 2010: 11). Ovime se da zaključiti kako je magija u grčko-rimskoj antici praktičnog nastojanja i njezini „izvođači“ očekuju rezultate.

Frazer i Tylor magiju smatraju nepravilnom znanošću jer su sva djelovanja izvršavali ljudi koji nisu imali sposobnost prosuđivanja hoće li njihove čari i vradžbine, koje su izveli, imati efekta ili ne (Ager 2010: 12 prema Tylor 1929: 116, Frazer 1917: 20, 50). Granica između magije i znanosti koju mi koristimo ne može ovisiti o točnim uvjerenjima antičkih poljoprivrednika, problem je u načinima razmišljanja, a ne u stupnjevima istinitosti. Jedan od primjera je vremenska prognoza. Mnoga antička pravila o predviđanju vremena su točna, kao npr. ako se oko mjeseca nalazi krug svjetlosti ili ako se ptice ponašaju na određen način, past će kiša, ali Rimljani ih pripisuju bogovima.

Druga i očita kategorija od koje se magija treba razlikovati je religija. Prema antropolozima predložene su općenite različite karakteristike koje se mogu odvojiti, a to su: stav osobe izvođača prema bogovima (svećenik preklinje, a „magičar“ pokušava kontrolirati bogove), zatim stupanj tajnosti i otvorenosti (religija je javna i zajednička, dok je magija privatna i tajna) i zadnji su ciljevi obreda (u religiji je žrtva bez određenog cilja, dok magija ima konkretan cilj) (Ager 2010: 16).

Što se tiče antičkog svijeta, rimski religiozni obredi i rituali uključivali su himne bogovima koje su slijedile od prijezirnih do prijetećih pa mnogo religioznih aktivnosti ne samo da je bilo privatno, nego je bilo izuzetno tajno (npr. Bona Dea festival, rituali Vestalki, itd.). Rimski religiozni rituali često su imali određene ciljeve, a radilo se o poticanju plodnosti među usjevima i kod životinja (*Parilia* ili *Cerialia*) ili o očuvanju od bolesti ili od oluja (*Robigalia*). Budući da su magija i znanost korisno uspoređene kao tehnološko-praktična nastojanja koja dijele logiku i teorije, tako magija i religija služe da bi pokazale zajedničke uporabe značajnih riječi i djelovanja. Pod djelovanjem se, na široko, misli na ritual. Magijski i religijski rituali su sličniji od samog cilja-ka magija i znanost, tako i oni posjeduju zajedničku metaforu i logiku, i dramske riječi i

djelovanja. Tako su se, nedvojbeno, i magijska i rimska religiozna djelovanja mogla vidjeti u kružnim procesijama, žrtvama životinja, izjavama/govorima koje izvođači i publika nisu razumjeli, žrtvama bogovima itd. Magija i religija dijele gramatiku i analizu rituala, a da bi se taj odnos razlikovao od pojmova *religija/magija*, *javno/privatno* i *licit/illicit* može se umjesto toga usredotočiti na ono *što* i *kako* rituali komuniciraju, koji su ciljevi i tehnike rituala te koji su ciljevi i posljedice na izvođače i publiku (Ager 2010: 18).

Poljoprivredna magija često nije praćena ritualima, nego je predstavljena kao svakodnevna, nekategorizirana radnja. Razlika između ritualne i ne-ritualne magije je u tome što su rituali na imanju ipak strogo kontrolirani i pri izvođenju izazivaju brigu poljoprivredniku, jer zbog svoje formalnosti odražavaju društvenu hijerarhiju i privilegije. Prema Ager (2010: 19) postoji vidljiv uzorak poljoprivrednika koji uklanjaju pretjerane magijske elemente i smatraju ih kao stvari koje djeluju uz pomoć prirode.

Ako ostavimo sa strane današnje pristupe i teorije o magiji, uvidjet ćemo da je u antici bilo sve magija što bi ljudi ukazali da je magija. Štogod da su vjerovali o magiji- bilo da su je smatrali učinkovitom ili ne, kako djeluje ili smatraju li je uzbudljivom ili opasnom- smatrali su to magijom, uključujući kletve, proricanja, žrtvovanja, amulete i čarobne riječi. Danas bi se to sve moglo smatrati ne-magičnim. Kletve su se službeno koristile među građanstvom, a prinošenje žrtava i proricanje bili su temelj rimske religije. Amuleti su bili iznimno česti medicinski i zaštitni postupci. Kao primjer daje se himna Arvala koja nije bila puno razumljivija ili zanimljivija od magijskih vraćanja. Postojao je konsenzus da su sve ove stvari koristili magičari, ali bilo je teže složiti se pod kojim okolnostima su se koristili.

Čak se u jednom trenutku magija počela smatrati besmislicom jer vjersko poštovanje jedne osobe postane magijom druge osobe. Nazivana je sramotom za ono što drugi rade, a to su postupci koji su bez poštovanja, praznovjerni ili nemaju odobrenje govornika u bilo kojem smislu.

Zaključno s ovim primjerima i teorijom, može se uočiti sličnost i isprepletenost magije, znanosti i religije, te utjecaj jedne kategorije na drugu jer i sam Plinije u svome djelu *Naturalis Historia* daje pregled magično-znanstvene teorije koja se oslanja na vjerovanje u božanstvo kozmosa (Ager 2010: 26).

Bolje je pokušati ne razdvajati „praktično“ od „nadnaravnog“ iz priručnika, nego bi bilo bolje pitati se u kojoj su mjeri rituali zastupljeni u rutini rimskog poljoprivrednika. Da su rituali bili neizbježan dio poljoprivrednog života, ne može se poreći. Poljoprivrednici postupaju s ritualima i magijom kao s prirodnim pojavama, normalnim dijelom života rimskog poljoprivrednika, a upute su korisne svima koji ih čitaju i nastoje postati, kako to Katon kaže, dobri uzgajivači i dobri poljoprivrednici (Ager 2010: 2).

4.1 Podjela magije

Postoje tri velike kategorije u antici za ono što mi danas nazivamo magijom. Otvorena magija, magija kulta i prirodna magija.

Pod otvorenu magijsku aktivnost svrstavaju se ona djelovanja koja nitko iz antike ne bi negirao, a to su kletve, ljubavne čarolije, pokušaji prizivanja nadnaravnih pomagača ili pokušaji podređivanja prirode izvođačevim magičnim željama. Svrha ovih čari je u dobivanju efekta, samo zbog djelovanja magijskih moći. Zazivaju boga ili nešto nadnaravno- duha ili demona da bi pomogli „izvođaču magije“. Mnoge čari sadrže zazive bogovima, kletve sadrže molitve i zahtjeve za pomoć, ali ne kao one pronađene u svetištima. U otvorenoj magiji figura magičara/izvođača teži biti u središtu događaja jer ovakva magija zahtjeva individualca sa znanjem i moćima koje ostali nemaju (Ager 2010: 27).

Druga kategorija po kojoj stvari možemo nazvati magijskim ritualima, može se shvatiti kao religijski ritual. Religijski ritual uspijeva (ponekad ne) na sličan način kao otvorena magija, osim što je nadnaravna pomoć legitimna (što god se u očima promatrača smatralo legitimnim). Ako obred ne bi ispunio kriterije, postao bi ritual u otvorenoj magiji. Upravo tu se nalazi konflikt između magijskog i religijskog.

Prirodna magija je treća kategorija, koja se prakticira zbog urođenih prirodnih zakona kojima mogu manipulirati, a ne zbog nadnaravne pomoći. Magija u svojoj biti nije jogunasta, nego je stalna i predvidljiva; radi se samo o zakonima prirode koji čudesno izgledaju, ali su sasvim obični. Izvođač magije je zapravo znanstvenik koji se razumije u zakone prirode i može njima manipulirati tako da nezalici pokaže čudo. U

helenističko doba postojali su učeni filozofi-magičari, poput Anaxilasa, a u kasnom republikanskom razdoblju spominju se *Nigidus Figulus* i *Publius Vatinius* (Ager 2010: 29). Kod agronoma, prirodna magija uključuje stvari poput recepata, otrova, masti ili amuleta koji sprječavaju bolesti biljaka, repelenata protiv štetočina ili lijekova za bolesne životinje, zatim pjesme, čari ili žrtve za koje autor tvrdi da imaju prirodnu učinkovitost, itd.- bilo koji materijal koji izvođač koristi kao jednostavan tehnički alat, a objašnjenje zašto to tako funkcionira prebacuje na magiju. I često su toga svjesni. Na primjer, Plinije kaže da praznovjerni ljudi vjeruju da je imela učinkovitija ako je ubrana za novog mjeseca, bez korištenja željeza ili puštajući je da dotakne zemlju; ali on isto kaže da amuleti od imele proizvedeni na ovaj način također imaju učinka; a njegovo djelo *Naturalis Historia* je puna vjerovanja o utjecaju mjeseca na biljke. Plinije je svjestan magijske prirode svojih materijala. Isto tako su i ostali agronomi smatrali ove stvari znanstveno utemeljenima, bili su svjesni da rade na nivou narodnih uvjerenja i praksi. Problem s kojim su se susretali bilo je kategoriziranje nečega kao nadnaravnog, a nije uvijek značilo da neće uspjeti. Odatle se javlja ideološka dilema, s jedne strane smatraju ove lijekove/sredstva korisnima, a s druge strane ne mogu tolerirati otvorenu magiju u svom radu. Tako su tradicionalna uvjerenja znanstveno potvrđena da bi ih učinili vrijednim poštovanja (Ager 2010: 31).

Ove tri kategorije ne postoje u izolaciji jedna od druge, nego utječu na ideje kako je magija izgledala i dijele mnogo rituala i teorijskih premisa.

4.2 Rimski čaranja i molitve

Proučavanje rimskih molitvi kreće od izvornih molitvi *Carmen Saliare*, *Carmen Arvale*, preko molitvi poljoprivrednika koje je zabilježio Katon u svom djelu *De agricultura*, do molitvi koje su prilagođene i podređene metru u Ovidijevim *Fastima*. I za sve njih vjeruje se kako su po svojoj prirodi magijska čaranja (Burriss 1931: 177). Glavna razlika između molitve i čaranja stoji u mentalnom sklopu osobe prema objektu njegovog čaranja ili molitve, s primjesama u promjeni tona i obliku čaranja. Nakon brojnih proučavanja rimskih molitvi, nije bitno je li se molitva razvila iz čaranja ili je čarolija nastala iz molitve, rimska molitva je uvijek u sebi imala te karakteristike čaranja.

Može se pretpostaviti da je čaranje zapovijed, rjeđe želja, a često je pjevano i usmjereno na temu rituala. Rani čovjek nastojao je personificirati određeni objekt i s tim nastojanjem rodila se druga pretpostavka- dodijeliti duh u taj objekt; takav čin naziva se animizam jer magija mijenja taj karakter. Magija je čisti mehanički proces. Osoba koja izvodi ritual ima za cilj određeni efekt koji je vezana slijediti, ako su magija i čaranje bili besprijekorni. Kod molitve, vjernik zaziva božanstvo koje je svemoćno i čiju volju mora „osvojiti“, isto kao kad bi osvajao volju ljudi. Ukratko, glavna razlika između čaranja i molitve leži u mentalnom sklopu osobe; ako teži volji osobe to je čaranje, ako teži volji božanstva, to je molitva. S vremenom su se antičke religije izrodile u puke oblike bez značenja i ideja o božanstvima uključenim u rituale je nestala pa je tako molitva još jednom zauzela prirodu čaranja.

Burris (1931: 181) u prikazu koji slijedi, daje šest zajedničkih elemenata rimskog čaranja i rimske molitve: u zadnjem, sedmom elementu se razlikuju.

1. zapovjedna molitva
2. pjevana molitva
3. molitve izgovorene „u sebi“
4. ponavljana molitva
5. točno imenovanje boga i redoslijeda riječi u molitvi
6. molitva za bolesti
7. molitva u kojoj bog nije uključen

5. Katon i poljoprivredna magija

De agri cultura nije samo djelo koje predstavlja latinsku prozu i žanr, nego je ono vrijedan izvor rimske poljoprivrede i religije. Katon je jedan od rijetkih poljoprivrednika- agronoma koji uključuju i poljoprivredne rituale i očite magijske materijale u svoj priručnik. Njegovo djelo Ager (2010: 46) opisuje kao idiosinkratsko, neorganizirano i agresivno neuglađeno. Iako su postojali grčki priručnici koji su bili citirani od kasnijih poljoprivrednika, Katon je pokrenuo žanr agronomije isključivo za Rimljane i on je bio veliki utjecaj na kasnije preživjele materijale drugih autora o poljoprivredi; tad je, čini se, poljoprivreda postala dosta poznata, iako je idući preživjeli priručnik Varonov *De re rustica*. Poznati su još neki pisci agronomi između dvojice velikana: otac i sin Sasernas, Tremelius Scrofa, zatim nakon Varona Kolumela, Plinije i Paladije (Ager 2010: 47). Svi ovi navedeni pisci poljoprivrednih priručnika pisali su svoja djela određenoj publici, a ta publika bila je istog „razreda“ kao i oni sami; viši stalež zemljoposjednika. Tako, na primjer, Varon svoju treću knjigu posvećuje Terraniu Nigeru, a Kolumela se obraća Publiju Silvinu. Ovakav znak posvete služi zapravo kao davanje uputa odabranima kako naučiti voditi imanje i uspješno primijeniti stečene savjete. Većina ostalih priručnika se također obraća određenim ljudima, samo što su tad u pitanju robovi koji rade na farmi. Tako čini Katon; zahtjeva da njegov rob, kojega naziva *vilicus*, zna čitati pisane upute koje mu je ostavio njegov gospodar. Određeni dijelovi priručnika kao recepti, primjeri ugovora itd., upućeni su izravno viliku i nadgledniku robova. Publika je dvojna- elita prima prijedloge, a robovi dobivaju upute.

„Agronomi su čvrsti zagovarači znanja“ (Ager 2010: 49). Oni savjetuju farmera da uči iz priručnika, od ostalih farmera i iz vlastitog iskustva. Uključuju cijeli niz magičnih postupaka. Čari za poticaj rasta sjemena i usjeva, za sprječavanje plijesni i bolesti, za liječenje usjeva i životinja kad nastupi bolest, za sprječavanje štetočina i oluja, za porođenje životinja i proizvodnju stabala i vinove loze, za zaštitu nakon žetve, za izbjegavanje korova, za ubijanje kukaca i općenito za ublažavanje problema poljoprivrednika tijekom godine; popis je podugačak jer je prirodna magija uzeta u obzir.

5.1. Stil i jezik u djelu *De agri cultura*

Ovo Katonovo djelo rijedak je i izvoran slučaj molitvi privatnog kulta. Za ono doba u iznimne detalje opisani su zadatci vođenja imanja. Iako su ove molitve bile namijenjene privatnoj uporabi, njihov jezik je sličan onome što se nalazi u službenim molitvama u kasnijim izvorima. Zato su korisne u uspostavi kronološkog okvira za korištenje određenih vjerskih pojmova i formula u javnosti (Hickson 1993: 13).

Podrobnija pozornost cijelom dijelu molitvi pomoći će približiti i pokazati Katonovu sposobnost da zadivi svoje elitne adresate, nov način govorenja koji proizlazi iz *carmen*; što se drugim riječima označava latinskom prozom i rimskim *verba soluta*. Karakterističan je visoko strukturiran kontekst kratkih molitvi i formalno označene i navedene upute koje im prethode. (Sciarrino 2011: 150).

Obilježja koja su preuzeta iz *carmen* su etimološka figura (*preces precor*), asindetički sinonimi (*volens propitius*), arhaizmi (*quoium, siet*) i uti-rečenice (*uti sies*), uvodna molitva ublažava lokalna božanstva i prikuplja njegovu ili njezinu pomoć u nastojanju da se neobrađena zemlja pretvori u obradivu i plodnu zemlju. Ali molba i žrtva koju *dominus/pater familias* treba izvesti također otkriva jačinu odnosa u obavljanju poslova u kućanstvu s naglašenom strukturom u svim prostornim i humanističkim dimenzijama „*mihi, domo familiaeque meae liberisque meis*“, (De agri. 139) (Sciarrino 2011: 154).

Za označavanje vremenske točnosti obavljanja poslova Katon koristi krajnje općenite izraze poput „preko ljeta“ ili „u pravo vrijeme“ i ne trudi se koristiti građanske datume (Ager 2010: 62).

U molitvama se vidi učestalost upotrebe imperativa futura upućenih *dominus/pater familias*. Neki imperativi su pobliže obilježeni asindetonom kojim se želi istaknuti simultanost između radnje i govora.

Gramatički, imperativ II se zove i imperativom futura i njime se zapovijeda nešto što treba izvršiti u budućnosti. Taj imperativ najčešće dolazi u zakonima, ugovorima, oporukama i pravilima za život. Dok imperativ I koji se zove i imperativ prezenta izriče zapovijed koju treba odmah izvršiti ili za koju se bar očekuje da će se odmah izvršiti (Gortan-Gorski-Pauš 2005: 269).

U drugu ruku, prema Sciarrino (2011: 154) ono što slijedi nije zapovijed nego govorni čin koji s jedne strane ocrtava performativnost obrednih radnji opisanih u 139., 140. i

141. poglavlju, a s druge strane pokazuje i naglašava čin darivanja *dominus/pater familias* da posveti svoju imovinu, svoje djelovanje.

Svoj sastavljen i formaliziran govor Katon stavlja u vilikova (rob-upravitelj imanja) usta kako bi smanjio status osobe i prikazao njegov odnos s vlašću. Suprotno od toga, slabija službena organizacija odgovora u molitvama koje su namijenjene za *dominus/pater familias* označava jednakost između slobode izvanjskog nametnutog govora i društvene vrijednosti (Sciarrino 2011: 155).

5.2. Pojmovi vezani za molitve i rituale

dominus/pater familias- Katon se najviše brinuo tko može sudjelovati u ritualu. Njegove ritualne upute su oblikovane tako da neporedno uključuje *pater familias*-a, a molitve su izražene s njegovog gledišta. Međutim, on je suočen s potrebom iznošenja uobičajenih rituala bez vlasnika imanja koji bi ga mogao voditi i dopušta drugima na imanju da izvode rituale budući da je vlasnik odsutan. Katon, ponavljajući se, pokušava uspostaviti pravila tko između robova smije izvoditi religiozne rituale i pod kojim uvjetima. Prema tradiciji *dominus* vodi farmu i veće poljoprivredne poslove; njegova žena, *domina*, zadužena je za poslove u kući i oko kuće, uključujući brigu oko vrta i manjih životinja. U 2., 4., i 7. poglavlju Katon iznosi prednosti prisutnosti vlasnika, ali navodi neizbježne probleme kad je vlasnik odsutan. Ono što *dominus* i *domina* ne stignu nadgledati i obaviti, *vilicus* i *vilica* (rob nadglednik i njegova žena; najčešće su bili muž i žena) preuzimaju njihove poslove na imanju. Kako se Katon odnosi prema *dominus/pater familias*, tako se rimski otac odnosi prema svome sinu.

vilicus- rob kojemu su rimski zemljoposjednici povjeravali upravu nad svojim imanjima. Epigrafički spomenici pokazuju kako je vilik radio kao rob namještenik i u državnoj službi, pa su tako vilici radili na carini, u poreznim postajama, u upravama rudnika i gradskim blagajnama (Sanader 1995: 97). Katon u svom djelu govori kako robovi nikad ne smiju biti nezaposleni, čak i kad je loše vrijeme vani, treba ih se zaposliti u kući; navodi i koji poslovi se obavljaju u kući. Javna služba nekog roba ili oslobođenika ovisila je o njegovom gorspodaru. Zanimljivo je kako Katon upozorava vilika da ne smije konzultirati haruspika (vrač utrobnik), augura (vrač), gatara i

astrologa „*Haruspicem, augurem, hariolum, Chaldaeum neque consuluisse velit.*“
(Rüpke 2007: 338)

suovetaurilia (suovi-)- tri životinje koje služe kao žrtve, prinosile su se za lustraciju ili čišćenje zemlje, a to su svinja, ovca i bik (*sus, ovis, taurus*). Pojam kojeg Katon u potpunosti koristi je *suovitaurilia lactentia* (Cato, Agri. 141) što označava dojenče, sisanče. To su dakle *porcus, agnus* i *vitulus*, prase, janje i tele. Također su se prinosili kao žrtve za lustraciju zemlje, ali na privatnom polju (Oxford Class. Dict. 2012: 1413).

6. Molitve i rituali u djelu *De agri cultura*

Ukupno su 162 poglavlja, a 10 ih se može izdvojiti kao magijski uvjetovana poglavlja. Prvo je 70. poglavlje, zanimljivo zbog simbolike broja 3, zatim 75. i 76. su recepti s magijskom konotacijom, a 83., 132., 134., 139., 140. i 141. su molitve sa zazivima, osim 139. poglavlja u kojemu se ne navodi niti jedan bog, i 160. koji je pjevana molitva.

Podjela molitvi:

U ovu podjelu prema Hicksonu (1993: 13) uključeno je nekoliko molitvi koje dolaze uz tipične žrtve namijenjene osiguranju blagostanja imanja:

1. žrtva vina Jupiteru Dapalisu za zdravlje ovnova (goveda) prije proljetne sjetve
2. žrtva vina i žrtvenih kolača Janu i Jupiteru u kombinaciji sa žrtvama Cereri prije žetve
3. žrtva svinje kao pobožne ponude prije sječe drveća, gaja
4. procesija i žrtva svinje, ovce i bika (*suovetaurilia*) za zaštitu polja, stada i svih onih koji žive i rade na imanju (132., 134., 139., 141.)

RECEPTI:

70 Bubus medicamentum. Si morbum metues, sanis dato salis micas tres, folia laurea III, porri fibras III, ulpici spicas III, alii spicas III, turis grana tria, herbae Sabinae plantas tres, ruta folia tria, vitis albae caules III, fabulos albos III, carbones vivos III, vini S. III. Haec omnia sublimiter legi teri darique oportet. Ieiunus siet qui dabit. Per triduum de ea potione uni cuique bovi dato. Ita dividito, cum ter uni cuique dederis, omnem absumas, bosque ipse et qui dabit facito ut uterque sublimiter stent. Vaso ligneo dato.

Ako se smatra da bi govedo moglo biti bolesno, u ovome poglavlju su navedeni sastojci potrebni za lijek bolesnog goveda. Ništa ne bi bilo čudno da Katon ne navodi sve sastojke, učestalost davanja lijeka i količinu doziranja lijeka sve u znaku broja 3. Ovaj recept se smatra magijskim zbog upotrebe broja 3.

75 Libum hoc modo facito. Casei P. II bene disterat in mortario. Ubi bene distriverit, farinae siligineae libram aut, si voles tenerius esse, selibram similaginis eodem indito periscetoque cum caseo bene. Ovum unum addito et una permisceto bene. Inde panem facito, folia subdito, in foco caldo sub testu coquito leniter.

76 Placentam sic facito. Farinae siligineae L. II, unde solum facias, in tracta farinae L. III et alicae primae L. II. Alicam in aquam infundito. Ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito siccatoque bene. Deinde manibus depsito. Ubi bene subactum erit, farinae L. III paulatim addito. Id utrumque tracta facito. In qualo, ubi arescant, componito. 2 Ubi arebunt, componito puriter. Cum facies singula tracta, ubi depsueris, panno oleo uncto tangito et circumtergeto unguitoque. Ubi tracta erunt, focum, ubi cocas, calfacito bene et testum. Postea farinae L. II conspargito condepsitoque. Inde facito solum tenue. Casei ovilli P. XIII ne acidum et bene recens in aquam indito. Ibi macerato, aquam ter mutato. Inde eximito siccatoque bene paulatim manibus, siccum bene in mortarium inponito. Ubi omne caseum bene siccaveris, in mortarium purum manibus condepsito conminuitoque quam maxime. Deinde cribrum farinarium purum sumito caseumque per cribrum facito transeat in mortarium. Postea indito mellis boni P. III S. Id una bene conmisceto cum caseo. Postea in tabula pura, quae pateat P. I, ibi

balteum ponito, folia laurea uncta supponito, placentam fingito. Tracta singula in totum solum primum ponito, deinde de mortario tracta linito, tracta addito singulatim, item linito usque adeo, donec omne caseum cum melle abusus eris. In summum tracta singula indito, postea solum contrahito ornatoque focum de ve primo temperatoque, tunc placentam inponito, testo caldo operito, pruna insuper et circum operito. Videto ut bene et otiose percoquas. Aperito, dum inspicias, bis aut ter. Ubi cocta erit, eximito et melle unguito. Haec erit placenta semodialis.

U 75. i 76. kaputu Katon daje recepte kako napraviti *libum i placentu*. *Libum i placenta* su kolači koji su važni jer su uključeni u religiozne rituale. Što se tiče stila pisanja i jezika prevladava imperativ futura i konjunktiv prezenta.

MOLITVE:

83 Votum pro bubus, uti valeant, sic facito. Marti Silvano in silva interdius in capita singula boum votum facito. Farris L. III et lardi P. IIII S et pulpae P. IIII S, vini S. III, id in unum vas liceto coicere, et vinum item in unum vas liceto coicere. Eam rem divinam vel servus vel liber licebit faciat. Ubi res divina facta erit, statim ibidem consumito. Mulier ad eam rem divinam ne adsit neve videat quo modo fiat. Hoc votum in annos singulos, si voles, licebit vovere.

Katon daje opise dvaju proljetnih blagdana za koje kaže da bi ih farmer trebao slaviti za zdravlje goveda. Jedan od njih je dan u ovome poglavlju. Opisuje kako izvesti i napraviti zavjet za zdravlje stoke. Prvo što se primijeti je to da nema molitve kojom bi se izrekao zavjet, ali se zaziva Mars Silvanus. Katon daje upute gdje, kada i za koga napraviti zaziv; u šumi za vrijeme danjeg svjetla i za svako grlo stoke. Za izvršavanje zaziva koristi se hrana za koju Katon daje točno određene sastojke i količine. Predlaže da se hrana stavi u jednu posudu, a vino u drugu. Osoba koja smije izvesti zaziv je ili rob ili slobodna osoba (*vel servus vel liber*), a žene ne smiju sudjelovati u zazivu niti ga vidjeti kako se izvodi. Ovdje se vidi ona Katonova sloboda da i robovi smiju eksplicitno predvoditi ritual. Hrana se odmah i odjednom treba konzumirati u šumi. Ako se želi, zaziv se može ponoviti svake godine. Goveda su jedine životinje koje su

isključivo za sebe imale svoje zazive, za razliku od ostalih životinja koje su „grupno“ uvrštene u ostale zazive (magarci, mule, konji).

132 Dapem hoc modo fieri oportet. Iovi dapali culignam vini quantam vis polluceto. Eo die feriae bubus et bubulcis et qui dapem facient. Cum pollucere oportebit, sic facies: "Iuppiter dapalis, quod tibi fieri oportet in domo familia mea culignam vini dapi, eius rei ergo macte hac illace dape pollucenda esto." Manus interluito, postea vinum sumito: "Iuppiter dapalis, macte istace dape pollucenda esto, macte vino inferio esto." Vestae, si voles, dato. Daps Iovi assaria pecunia urna vini. Iovi caste profanato sua contagione. Postea dape facta serito milium, panicum, alium, lentim.

U ovome poglavlju Katon opisuje drugi proljetni blagdan kad poljoprivrednici zazivaju zdravlje goveda. Zaziv je upućen Jupiteru Dapalisu. Dapalis je epitet koji proizlazi iz starog rimskog običaja zazivanja hrane u smislu svečanog objeda, časti ili gozbe (*daps, dapis, f.*). Za razliku od 83. poglavlja gdje Katon nije napisao molitvu, ovoga puta daje tekst molitve. Zanimljivo je kako Katon na početku govori da je zaziv za goveda (*pro bubus*), ali goveda ne spominje izravno u molitvi. Prije molitve, Jupiteru Dapalisu potrebno je dati čašu vina bilo koje veličine i taj dan promatrati kao blagdan za goveda, govedara i sve one koji sudjeluju u zazivu. U molitvi se traži da Jupiter bude milostiv (*mactus/macte*) prema kućanstvu. Nakon molitve potrebno je oprati ruke, uzeti vino i ponovno izreći molitvu u kojoj se od Jupitera traži da bude počašćen (*mactus/macte*) zbog zaziva i vina. Gozba za Jupitera sastoji se od pečenog mesa i vina. U suprotnosti od 83. poglavlja ovdje nije naveden recept. Nema vremenske odrednice za ponavljanje zaziva, ali prinos treba biti religiozan. Osim što se radi o molitvi, Katon stavlja naglasak na činjenicu da ovo treba biti izvedeno prije nego što počnu teški poslovi oranja i sadnje (proso, češnjak i leća) jer očekuje olakšice za stoku. Budući da su u 83. poglavlju dane točne količine materijala za hranu, mesa i vina, u ovom poglavlju količine vina i hrane ostavljene su na izbor *dominus/pater familias*. Zazivanje Veste također je ostavljeno na osobni izbor i tu se još jednom vidi sloboda koju Katon daje u svojim ritualima.

134 Priusquam messim facies, porcam praecidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca praecidanea porco femina, priusquam hasce fruges condas, far, triticum,

hordeum, fabam, semen rapicium. Ture vino Iano Iovi Iunoni praefato, priusquam porcum feminam inmolabis. Iano struem ommoveto sic: "Iane pater, te hac strue ommovenda bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi liberisque meis domo familiaeque meae." Fertum Iovi ommoveto et mactato sic: "Iuppiter, te hoc fertu obmovendo bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi liberisque meis domo familiaeque meae mactus hoc fertu." Postea Iano vinum dato sic: "Iane pater, uti te strue ommovenda bonas preces bene precatus sum, eiusdem rei ergo macte vino inferio esto." Postea Iovi sic: "Iuppiter macte isto fertu esto, macte vino inferio esto." Postea porcam praecidaneam inmolato. Ubi exta prosecta erunt, Iano struem ommoveto mactatoque item, uti prius obmoveris. Iovi fertum obmoveto mactatoque item, uti prius feceris. Item Iano vinum dato et Iovi vinum dato, item uti prius datum ob struem obmovendam et fertum libandum. Postea Cereri exta et vinum dato.

Prije žetve pira, žita, ječma, graha i repice valjalo je izvršiti žrtvu krmače kao *porca praecidanea* i prinijeti je Cereri. Aulo Gelijs razlikuje i pojam *porca succidanea* kao žrtva krmače nakon žetve (Hooper 1934: 114). Slijedi molitva u kojoj treba zazvati Jana, Jupitera i Junonu s tamjanom i vinom. Netom prije izgovaranja molitve prinosi se kolač. Prvi se zaziva Jan (*Iane pater*) kojega se moli da bude milostiv prema njemu, njegovoj djeci, kući i cijelom kućanstvu. Gotovo identičnu molitvu (riječi i nakana) izgovara za Jupitera. Zatim se prinosi vino, opet prvo Janu pa Jupiteru uz gotovo iste riječi i geste. Kad su 4 molitve izrečene, žrtvuje se krmača, *porca praecidanea*. Kad se izvadi utroba krmače, ponovno se izvodi isti ritual s istim molitvama i za kolače i za vino kako je već napisano. Zadnjom rečenicom Katon zaokružuje cijelo žrtvovanje jer nakon svega utroba i vino prinose se Cereri.

U ovom poglavlju zanimljivo je jezično i praktično ponavljanje. Ritual se sastoji od četiri molitve (koje se vrlo malo razlikuju u riječima), od dva različita prinosa (kolač i vino) i jedne teme (za dobrobit njega i kućanstva). Glavna žrtva ipak ide Cereri jer slijedi žetva žitarica. Karakteristična je etimološka figura u riječima *preces precor* jer se želi naglasiti smisao glagola, zatim asindetički sinonimi (*volens propitius*) i uti-rečenice (*uti sies*). Prema Hicksonu (1993: 129) glagol *macto*,¹ ne može se smatrati tehničkim terminom za izvršenje zakletve, ali je svakako religijski termin za čin žrtvovanja i na taj način se osjeti ton zakletve pred bogovima.

139 Lucum conlucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito, sic verba concipito: "Si deus, si dea es, quoniam illud sacrum est, uti tibi ius est porco piaculo facere illiusce sacri coercendi ergo harumque rerum ergo, sive ego sive quis iussu meo fecerit, uti id recte factum siet, eius rei ergo te hoc porco piaculo inmolando bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi domo familiaeque meae liberisque meis; harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo inmolando esto."

Sijedeći redosljed i organizaciju žrtve, u ovom poglavlju se žrtvuje prase. Prema Katonu, žrtva praseta se treba napraviti za vrijeme prorjeđivanja novog komada zemlje i mora biti popraćena općenitom molitvom za sigurnost cijelog kućanstva. Katonovi nalozi su izraženi s dvije rečenice u kojima prevladava imperativ futura uz etimološku figuru i stilsku figuru asindetona: *porco piaculo facito, sic verba concipito*. (Sciarrino 2011: 153). Glagol *conlucare* označava dopuštanje više svjetlosti na polju otkidanjem ili krčenjem grana, a ne cjelovitim čišćenjem zemlje.

Slijed događaja koji se nalazi u ovom poglavlju može se uzeti kao ritualni akt. To je zbog toga što postoje brojne suprotnosti i homologije koje su i izgovorene i izvedene. Najočitiije su binarne suprotnosti kao što su božansko/ljudsko, obradiv/neobradiv, izgovoren/neizgovoren, svakodnevni govor/slужbeni govor, činiti/ne činiti, zapovijedanje/izvršavanje (Sciarrino 2011: 154).

Prve riječi s početka molitve su *si deus, si dea es*. Budući da Katon ne navodi ili ne zna ime manjeg božanstva, uključivanjem mogućnosti bilo kojeg spola osigurava da božanstvo neće zanemariti molitvu zbog nevaljanog imenovanja.

Ovakva ista situacija nalazi se kod Varona kad opisuje prinos žrtve i molitve nakon potresa: *si deo, si deae* (Hickson 1993: 42).

Kao i u prethodnom poglavlju koristi se etimološka figura u riječima *preces precor* jer se želi naglasiti smisao glagola, asindetički sinonimi *volens propitius*, glagol *macto*, 1. i uti- rečenice (*uti sies*).

Na samom kraju molitve i prinosa žrtve- svinje, Katon moli od neimenovanog božanstva istu molbu kao u prethodnoj molitvi; da božanstvo bude milostivo prema njemu, njegovoj djeci, kući i cijelom kućanstvu.

Navodi tko smije izvoditi ritual, „*sive ego sive quis iussu meo fecerit, uti id recte factum siet*“ ili on ili *vilicus* koji ima njegova prava, ali pod uvjetom da se ritual pravovaljano izvede.

140 Si fodere voles, altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito: "operis faciundi causa." Dum opus, cotidie per partes facito. Si intermiseris aut feriae publicae aut familiares intercesserint, altero piaculo facito.

Ovo poglavlje nastavlja se na prethodno jer Katon navodi istu molitvu, ali s naznakom za različitu svrhu, u svrhu kopanja zemlje: *si fodere velis, altero piaculo eodem modo facito, hoc amplius dicito*. Još jednom nalazi se upotreba imperativa futura u dvije rečenice obilježene asindetonom. „*Operis faciundi causa*“ je šablona koju treba umetnuti u prethodnu molitvu samo zbog promjene posla. Jačina izvođenja rituala vidi se u tom što se ritual treba ponavljati svaki dan na istom mjestu, sve dok posao napreduje. A strogoću nadopunjuje riječima „ne smiješ propustiti niti jedan dan“.

Kopanje ili bilo kakvo drugo „uznemiravanje“ zemlje uvijek je bilo religiozno problematično. Stoga, Plinije sumnja da se nešto drugo krije iza ovog rituala, jer predlaganjem sječe svetog gaja kao da se želi neispravnim ljudskim djelovanjem napraviti dobro.

Budući da se u to vrijeme širio rimski teritorij, rimski senatori su se jako isticali svojim postignućima, pa možda baš zato Katon naglašava izvođenje rituala sječe svetog gaja zbog širenja teritorija.

141 Agrum lustrare sic oportet. Impera suovitaurlia circumagi: "Cum divis volentibus quodque bene eveniat, mando tibi, Mani, uti illace suovitaurlia fundum agrum terramque meam quota ex parte sive circumagi sive circumferenda censeas, uti cures lustrare." Ianum Iovemque vino praefamino, sic dicito, "Mars pater, te precor quaesoque uti sies volens propitius mihi domo familiaeque nostrae, quous re ergo agrum terram fundumque meum suovitaurlia circumagi iussi, uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates intemperiasque prohibessis defendas averruncesque; utique tu fruges, frumenta, vineta virgultaque grandire beneque evenire siris, pastores pecuaque salva servassis duique bonam salutem valetudinemque mihi domo familiaeque nostrae; harumce rerum ergo, fundi terrae agrique mei lustrandi lustrique faciendi ergo, sicuti dixi, macte hisce suovitaurlibus lactentibus inmolandis esto; Mars pater, eiusdem rei ergo macte hisce suovitaurlibus lactentibus esto." Item cultro facito struem et fertum uti adsiet, inde obmoveto. Ubi

porcum inmolabis, agnum vitulumque, sic oportet: "Eiusque rei ergo macte suovitautilibus inmolandis esto." Nominare vetat Martem neque agnum vitulumque. Si minus in omnis litabit, sic verba concipito: "Mars pater, siquid tibi in illisce suovitautilibus lactentibus neque satisfactum est, te hisce suovitautilibus piaculo." Si in uno duobusve dubitabit, sic verba concipito: "Mars pater, quod tibi illoc porco neque satisfactum est, te hoc porco piaculo."

Ova takozvana *Molitva Marsu* koja se nalazi u 141. poglavlju od 2.-4. retka smatra se jednom od najranijih primjera *carmena*. Uz Uvod djela *De agri cultura*, ovoj molitvi se pridodavalo najviše pažnje. Ovdje Katon daje upute o pravom obredu i blagoslovu polja. Taj čin je podijeljen na dva događaja: prvo *dominus/pater familias* naređuje pastiru da postavi životinje uokolo (u magijski krug, kako bi se zadržali nadnaravni utjecaji), nakon toga *dominus/pater familias* je pozvan izgovoriti molitvu Marsu. Za početak Katon objašnjava: *agrum lustrare sic oportet: impera suovitautilia circumagi*. Nadalje, obrazlaže potrebu lustracije, odnosno čišćenja zemlje i imperativom prezenta poučava i savjetuje kako *dominus/pater familias* treba postupati u izvođenju obreda. Na kraju, prije otkrivanja same molitve, Katon poučava kako *dominus/pater familias* treba uspostaviti odnos s božanskim svijetom pomoću libacije i molitve: *Ianum Iouemque uino praefamino, sic dicito*.

Invokacijom Marsa s počasnim epitetom *pater* otvara se rimska molitva. Slijedi glagol ili glagolski izraz *precor quaesoque* kojim se označava cilj molitve i pravo obilježje molitve koja traži, zahtjeva nešto od boga. Tako odmah nakon zaziva boga zahtjeva milost za sebe, za svoju kuću i kućanstvo, isto kao u prethodnim poglavljima. Obrazlaže u detalje zašto se žrtvuje *suovetautilia*. Razne štetnosti bile su glavni i nejasni razlog od kojih ih je Mars trebao zaštititi. Prinosom *suovetautilia* želi se zaštititi od raznih bolesti, viđenih i neviđenih, oluja, lošeg vremena i propasti i nestašica. Zatim od straha okreće k nadanju u bolje usjeve, u rodne vinograde, u zdravlje stoke i naposljetku ponovno zaziva blagostanje na sebe, svoje ukućane i kućanstvo. Na tu nakanu Marsu prinosi žrtve mladunčadi *porcum inmolabis, agnum vitulumque* i prilaže kolač. Na kraju molitve, Katon upućuje na razlog zbog kojeg bi božanstvo trebalo povoljno odgovoriti, a radi se o sadašnjim i budućim prinosima jer daje mogućnost izbora treba li ponoviti zaziv žrtvovanja, ako se smatra da Mars neće biti zadovoljan ili ako postoji nesigurnost u količini prinosa (jedno ili dva prasca).

Osnova ove molitve leži u samom zahtjevu, a iza svakog zahtjeva nalazi se, najčešće na kraju, molba kojom se traži milost bogova.

Stilski, molitva obiluje redundancijom ili zalihošću jer se najčešće koriste sinonimi *prohibessis defendas averruncesque*, a time se povećava jačina učinkovitosti molitve. Koristi se i aliteracija, *pastores pecuaque*, također jedan od načina ponavljanja. U molitvi se ponavljaju strukture uti-rečenica *uti sies volens propitius mihi domo familiaeque*.

U zazivu molitve *dominus/pater familias* spominje osobu pod imenom Manius. Da je *dominus* sam mogao čitati utrobu *suovetaurilia*, poprilično je nemoguće. Svugdje gdje se prinosi *suovetaurilia*, spominje se ime Manius kao osoba koja je prisutna kod rituala i koja pomaže s procesom. Manius je vjerojatno zajedničko ime za sudionika rituala. On može biti bilo koji član s poljoprivrednog imanja, ali zbog *uti cures* u molitvi može biti osoba koja je kompetentnija u ovom području nego što je to *pater familias*.

160 Luxum siquod est, hac cantione sanum fiet. Harundinem prende tibi viridem P. IIII aut quinque longam, mediam diffinde, et duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare: "motas uaeta daries dardares astataries dissunapiter," usque dum coeant. Ferrum insuper iactato. Ubi coierint et altera alteram tetigerint, id manu prehende et dextera sinistra praecide, ad luxum aut ad fracturam alliga, sanum fiet. Et tamen cotidie cantato et luxato vel hoc modo: "huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra."

Posljednje magijsko poglavlje je pjesma za izlječenje pomaknutog uda, tj. iščašenje. Ta molitva se sastoji od uputstva kako izvesti izlječenje i recitacije pjesme s nerazumljivim riječima. Upotrebljavaju se prepolovljena zelena trska i nož preko ozlijeđenog dijela tijela, uz pomoć dvojice muškaraca. Tad se počinju pjevati riječi koje su na prvi pogled nerazumljive: *motas uaeta daries dardares astataries dissunapiter*. Ovdje su ritualno djelovanje i ritualne riječi u međusobnom odnosu. S jezične strane postoji pitanje jesu li ove riječi ikad imale ikakvo značenje? Nagada se da su u pitanju čiste magijske riječi (*voces magicae*) i izrazi normalnog značenja (Meyer, Mirecki 2002: 107). Takav primjer živi i danas, a to je riječ „abracadabra“, izraz koji ima smisao, funkciju i objekt, ali koji leksički nema smisao. Druga mogućnost je pretpostavka kako su ove riječi nekad imale svoje značenje koje se do

danas izgubilo jer je u pitanju jezik koji više ne poznajemo ili ne razumijemo. Nadalje, riječi pripadaju latinskom jeziku i izolirane mogu se analizirati pomoću etimoloških rječnika i historijske gramatike.

U riječi *dissunapiter* prepoznaju se riječi *dis una petes*, zatim iz riječi *motas uaeta* tumači se *mota sueta*, a *daries dardares astataries* su optativi od glagola *dare* i *astare*, ali su se zbog ritma i igre riječi udvostručili u *dardaries* (Meyer, Mirecki 2002: 108-109).

U drugoj rečenici nerazumljivih riječi "*huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra*", *haut* se može tumačiti kao *haud* ili *haveat* od glagola *aveo*, *avere*. *Istasis tarsis* su riječi *ista*, *ista*, *ardannabou* je nastalo od *damium* i *ustra* od *urere*. *Ista pista sista* djeluje kao loše prepisan zapis za *istam pestem sistat*.

Katon je bio jako vješt i snažan na riječima što se vidi u njegovim govorima u Senatu i protiv Kartage. Plinije je živio dva stoljeća nakon Katona i sam je uvidio snagu njegovih riječi koje liječe, ali koje je značenje ovakvih riječi koje nemaju značenje? (Meyer, Mirecki 2002: 108-109)

Dvije najstarije rimske molitve su Carmen Arvale i Carmen Saliare i obje su bile pjevane. Livije piše: „svećenici koji skaču prolazili su kroz grad i pjevali svoje himne“. Postoji vjerovanje kako su stare molitve koje su sačuvane kod Katona u poljoprivrednom priručniku bile u metričkoj formi, ali neke od njih su radije bile izgovarane, nego pjevane. Razlog tome leži i u glagolu koju prethodi molitvi, *dicito*, a ne *cantato* (Burris 1931: 183-184).

7. Zaključak

Rem tene, verba sequentur; tako se može opisati Katonov poljoprivredni priručnik *De agri cultura*. Možda se ne može svrstati u književnost u pravom smislu, ali Katonov stil pisanja odiše autoritetom i detaljima za koje se slobodno može pitati odakle mu toliko precizni podatci u ono doba. Njegove govorničke sposobnosti kao politički aktivnog čovjeka i književnika ne mogu se odvojiti od poljoprivrede kao prirodne znanosti. U *Uvodu*, pomoću poljoprivrede opisuje tko je dobar čovjek (*vir bonus*), cijenjeni aristokrat i dobar Rimljanin; a to je dobar poljoprivrednik. Između redaka, od svega navedenog to je Katon sam sebi. Prema tome, govoriti sa stavom znači znati upravljati imanjem.

Dominus/pater familias je upravo takav izgrađeni lik s kojim se svi čitatelji i adresati mogu poistovjetiti i preko kojega ostvaruje izravan i iskren odnos. Kao što u djelu Katon opisuje što sve *dominus/pater familias* treba raditi i kako voditi brigu kad je vlasnik imanja odsutan, tako i Katon od svojih najbližih, kojima upravlja svoje riječi, želi napraviti čovjeka koji će se uvijek znati nositi s bilo kakvom situacijom koja ga snađe. Govoreći kroz metaforu, svatko tko čita i koristi njegov priručnik, može se osjećati Katonovim učenikom ili pak sinom.

Istini za volju, od 162 poglavlja nađe se nekoliko njih koji sadrže nepotrebne i suvišne podatke i informacije, jer onome kome je povjerena briga o imanju, nije potrebno govoriti kada se sadi ili ore. Ali ljudi vole biti viđeni kako daju dobre savjete ili kako posjeduju korisne stvari kao očito, poljoprivredni priručnik. Ako Katon pišući oglašava svoje religijsko znanje, vlasništvo njegovih rituala je također potencijalna reklama rimskog aristokrata. Uzimajući u obzir *Uvod* o pravom Rimljaninu i namjeru pisanja rimskih stereotipa, poljoprivreda zauzima najviše položaje u rimskom društvu. Zapravo, Katon promovira sebe i svoju samodostatnost.

Katon je među prvima od agronoma koji spaja poljoprivredu i magiju. Djelo je nastalo u vrijeme kada su se imanja širila i kad su vlasnici sve češće bili odsutni. Tako se uključivanje rituala može smatrati zadržavanjem autoriteta na imanju u svjetovnim i u ritualnim stvarima. Iako se ne može znati sa sigurnošću zašto je magija uključena u poljoprivredu, ona se unatoč tome, osjeti kako je tu potrebna i korisna. Tanka je granica između religije, magije i znanosti. Budući da se molitve i rituali nisu prenosili

samo s vlasnika na vlasnika imanja, nego su se podučavali i robovi, tako je olakšana njihova izvedba i tradicionalna predaja.

Magija koja se nalazi u djelu *De agri cultura* odnosi se na molitve, rituale i magijski uvjetovane recepte. Svako od 10 poglavlja se međusobno isprepliće, radilo se o temi molitve ili rituala, o izgovorenim riječima, o korištenim sredstvima ili postupcima u ritualima. Glavna karakteristika svih molitvi je zaziv upućen božanstvima za dobrobit vlasnika imanja, njegove obitelji, kuće i cijelog kućanstva. Ono čega se poljoprivrednik najviše boji i zbog čega ima potrebu izvoditi rituale i izgovarati prikladne molitve je zbog bolesti. Bolesti stoke, bolesti usjeva, bolesti radnika pa i njega samoga. Sve što je u opreci zaziva za dobrobit, toga se boji i pokušava izbjeći. Svako poglavlje odlikuje se kratkoćom i sažetošću misli, iako su navedeni detalji koje treba pažljivo pratiti. Jezik molitve, primjetno ponavljanje glagolskih izraza i stilske figure prate ozbiljnost molitve.

Poljoprivredni priručnik *De agri cultura* ima praktičnu vrijednost. Publika kojoj se Katon obraća i kojoj piše je dvostruka. S jedne strane, radi se o aristokratima i vlasnicima imanja, a s druge strane, radi se o robovima kojima su dodijeljene mnoge upute. Tako i rituali imaju svoju dvostruku korist; kao praktične informacije i kao stvar prestiža.

Cjelina Katonova djela *De agri cultura* može se promatrati kao podsjetnik dobre prakse ili kao reklama vlasnikove vlastite vrline. Što se u konačnici vidi kod drugih autora i nasljednika koji su Katona rado citirali i proučavali.

Svatko tko se zanima za ruralni život, pretpostavlja prisutnost magije u rimskoj poljoprivredi, bez obzira na vlastito mišljenje i osjećaje. Poljoprivreda je uvijek bila riskantan posao.

8. Literatura

1. The Loeb Classical library (1967), *M. Catonis: De agri cultura*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University press
2. Ager, Britta K. (2010), *Roman agricultural magic*, The University of Michigan
3. Boyd Ash, H. (1933), The Loeb Classical library, *Marcus Porcius Cato: On agriculture (Preface, Introduction, Bibliography and Index)*, University of Pennsylvania
4. Budimir, M., Flašar, M. (1986), *Pregled rimske književnosti*, Beograd: Naučna knjiga
5. Burris, Eli Edward (1931), *Chapter IV: Incantation and Prayer*, u: *Taboo, magic, spirits: A study of primitive elements in Roman religion*, New York: The Macmillan Company, 177-194
6. Davis Hooper, W. (1934), The Loeb Classical library, *Marcus Porcius Cato: On agriculture*
7. Divković, M. (2006), *Latinsko-hrvatski rječnik*, Bjelovar: Dunja d.o.o.
8. Gortan, V., Gorski, O., Pauš, P. (2005), *Latinska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga
9. Hickson, Frances V. (1993), *Roman Prayer Language: Livy and the Aeneid of Vergil*, Stuttgart: Teubner
10. Hornblower, S., Spawforth, A. (2012), *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford: Oxford University Press
11. Mirecki, P., Meyer, M. (2002), *Magic and ritual in the Ancient World*, Leiden, Boston, Köln: Brill
12. Rüpke, J. (2007), *A companion to Roman religion*, UK: Blackwell Publishing
13. Sanader, M. (1995), *Vilicus- prilog poznavanju djelatnosti upravitelja imanja i državnog namještenika*, u: *Opusc. archaeol. 19*, Zagreb, 97-109
14. Sciarrino, E. (2011), *Cato the Censor and the Beginnings of Latin Prose*, Columbus: The Ohio State University Press
15. Vratović, V. (1974), *Rimska književnost*, u: *Povijest svjetske književnosti, II*, Zagreb: Liber

Sažetak

Molitve i rituali u Katonovu djelu *De agri cultura*

Prisutnost magijskog u poljoprivrednom priručniku *De agri cultura* Marka Porcija Katona, tema je ovog diplomskog rada. Radi se o najstarijem sačuvanom proznom spisu rimske književnosti, autora koji je svaki svoj govor u senatu završavao riječima *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*. Katon je prošao cijeli *Cursus honorum*, a utemeljitelj je latinske proze i lapidarnog stila.

De agri cultura jedino je njegovo u cijelosti sačuvano djelo. Sastoji se od 162 poglavlja koji nemaju određeni i smisleni poredak. U poljoprivrednom životu nisu dovoljni samo iskustvo i znanost, nego čovjek traži i pouzdaje se u „nešto više“. Pomoću magije koju čine molitve i rituali ohrabruje poljoprivrednike i vraća im vjeru u dobro. Interpretirano je i analizirano 10 poglavlja. Dva poglavlja su recepti za kolače s magijskim konotacijama, a preostalih osam su molitve sa zazivima božanstvima i pripadajućim ritualima i žrtvama. Prinose se vino, kolači i *suovetaurilia* (svinja, ovca i bik) za zdravlje goveda, zaštitu polja i svih onih koji žive i rade na imanju. Stil i jezik djela uveliko prikazuju Katonovu osobnost i način života.

Ključne riječi: Katon, *De agri cultura*, poljoprivreda, magija, molitva, ritual

Abstract

Prayers and Rituals in Cato's *De Agri Cultura*

The presence of magic in the agricultural handbook the *De Agri Cultura* of Marcus Porcius Cato is the topic of this Master thesis. It is the oldest preserved prose work of Roman literature written by the author who closed every speech in the senate with the words *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*. Cato went through the entire *Cursus honorum* and is the founder of Latin prose and lapidary style of writing.

De Agri Cultura is his only completely saved work. It consists of 162 chapters that do not have a specific and meaningful order. In farming, experience and science are insufficient, because man seeks „something more“. Through magic consisted of prayers and rituals, Cato encourages farmers and restores their faith in good. Ten chapters were interpreted and analyzed. Two of them are recipes for cakes with magical connotations, while the remaining eight are prayers and rituals that include gods and sacrifice. Wine, cakes and *suovetaurilia* (a swine, a ram and a bull) were given for cattle health, field protection and all those who lived and worked on the farm. The style and language of the work greatly portray Cato's personality and way of life.

Keywords: Cato, De agri cultura, agriculture, magic, prayer, ritual